

3193:2

DALARNA

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Djura

7/5 1931

Haag-Andersson, Anna, 1931

Svar på ULMA:s frågelista M 43 Kvarnar

och malning

36 bl.4:o

3193:2

L.L.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen.Acc.nr.3193:2.Anna Haag-Andersson.Dalarna.

Exc.S.Björklund

Knivar och malning.

Handknivar och andra enkla redskap
för malning och krossning.

Ord, som beteckna att krossa såd, salt, kryddor m. m. till mjöl eller grön: krossa, krossa, gnugga, gnugga, mala, mala, stöta, stöt sönder, stöta sönder, stött, stöta, skrubba, stöta.

Di dar va då alldeläs sönd-
krossa, det där var då alldelas sönder kross-
sat. Få si, om du kann gnugg sönd i
kon, ätt no konär milla händom, gå se om
du kan gnugga sönder några kon mellan

Dalarna.

Djura.

Anna Haag.

Ink. 7/5 1931.

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931

DAL. DJURA

Fgl. M 43

ä? a?

händerna. Vi målt joll jä lov stå i mal en
säck ^{pagrat} tå, vi måste till kvarnen och mala
 en säck havre o.d. till. Ja ska stöt sond
dom här sockär-smuluna, jag skall stöta
 sönder de här sockersmulorna. Ha du
stött sond dom?, ha du krossat smulorna?
Lätt må skrubb dom litå tå, låt mig stöta
 kläderna litet till. Ha du no millji o-
skrubba?, ha du mycket o gjort angående klä-
 dernas rengöring?

obs.

För att krossa salt, kryd-
 dor m.m. har man i äldre tider begagnat
 sig av mortel, mortil och saltkvarn, salt-
kvar. Dom här kriddo målt ja joll jä
lov tå stöt sond dom ti mortillan, de
 här kryddorna måste jag stöta sönder i
 en mortel. Ja ska gnugg sond en nava

mortel

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931
 DAL. DJURA
 Frgl. M 43

sält ti sältkvara, jag skall mala sönder
litet salt i saltkvarnen.

Kaffeböror och kryddor stöt-
tes alltid sönder i mortlar antingen av trä
eller järn även mässing. Kriddar ä kaffebö-
ror stöttes jämt sönd ti mortilär trä trä,
jär äll mässing. Därför talades om trä-
mortilär, jär-ä mässings mortilär,

Från riktigt gamla tider
ha mortlar använts uteslutande för hemfärg-
ningens skull, och dessa kallas då färgmortilär.
En sådan finns här med årtalet 1711 insku-
ret under själva foken. Den är av björk,
än ä trä björk, 27 cm. lång, stöten inberäknad,
ä må stötn närpå 27 säntimeter lång samt
7 cm. bred, 7 säntimeter öpp kring. Själva stö-
ten fyllde hela uholningen, stötn fild

mortel
(Chêne)

4 irkolninja, och ^{var} skodd med en tjock järn-
bit så stor som en femöring, ä utli-änden
skodd må jär so skuff som i jämm-örä. En
motsvarande järnbit finns också längst in
i morteln, en tokkän järbit ärä längst
innä mortelan. Den liknar till utseende
fig. 3 avståndet ⁷⁷ till "knappen" är längre. Di-
granna på stöt-n skull var so långt, so han-
da fekk plass, i den avsmalnande delen av
stöt-n skulle handen få plats. Själva mor-
teln var 1,5 dm. hög, sjölö morteln va in ä in
halv desimetär, väl. fömm tumm, hög. Vidden
på morteln och foten var lika. 7 cm., vidda
oppkring på morteln ä på foten va lika,
väl 2 tumm, över 2 tum. Djupet i morteln
var 9 cm. icuti. Innati va en tre tumme
jip. Denna mortel har som förut sagts

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931
DAL. DJURA
Frgl. M 43

5 brukats att krossa järn, som användes vid järn-obs.
ning av rött. Den dar morteln ha dom bru-
ka tå stamp sondär "kann-spinäll", liknande
grön, som här finns på en väst, vilken benämnes
skallär, skalka. Man fick nog både stöta och acc.?
vrida för att få sönder massan, än fekk nog
både stämpra å bid stöt, for tå få å
sond- klämt.

Då kaffe kom i bruk, no-
döm bödd på bruk kaffe, och ingen kaffe-
kvarn fanns, å inga kaffekvar fanns, ing-
ån ått no nga kaffekvar, brukades här en
mortel av björk, bruka dom hän en mortel
tå björk, jod tå i björk- knostår, björk-
knota. Den är 1 dm. hög. Fotelns bredd är 8,5 cm
och lika är vidden upptill; än å tre å
en hal- lumm hög. Bredda på foln in- obs.

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931
DAL, DJURA
Frgl. M 43

6

pundär ä nätt tre lumm, san smaln ä
tä litä, ä ss bi vidda nykring lika. Från
foten avsmalnar det litet för att sedan
upp till övergå till samma vidd som fo-
ten.

Till denna mortel hör
en stöt av trä, tä den dar mortiln hör
en trästöt omkring 2 dm. lång, i vardera
ändan formad liksom en knapp, ti vänder
än åvunda, jussum en knapp. Svistan
det mellan dessa utgjordes av den runda
stöten, som i omkrets var omkring 2 cm.
Måla knappom va stötn kringla, mel-
lan knapparna var stöten avrundad.

Senare tillkom mortlar
av mässing och järn, sänä vast ä mor-
tilär tä mässing ä jär, mässings morti-

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931
DAL, DJURA
Frgl. M 43

7
lär å järmortilär.

För krossning av kokt potatis, för lå klämm sondär köka jolpäru, brukades för en trästöt, brukas för en jolpäru-stamp, sedermera tillkom en kvann av trä, såna vaft å jolpäru kvara.

obs.
jordfas-
stamp
hemkvann
(kvann)

Handkvannar. (hemkvannar). En handkvann användes vanligen vid malning av salt, i hänn kvar bruka dom, no dom med salt, salt kvara. Den lades vid användningen var som helst, på spiselhällen, på bordet eller en bänk, ho läas, no o skull brukas, var som helst, på spisen, på bälå åll non bänk.

Saltkvannen utgjordes av två lika runda stenar, som i omkrets var 4,5 dm, saltkvara va två, lika stur å rund

stenar, pündar-sten å ävapa-sten, under och övre stenen. Understenen var slät och i mitten var en järn-ten av 1 dm. längd, pündar-sten va älldelås slät å på mitten varå en jär-ten, som va fött i haft kvatter läng. Därigenom hiäddes skinnlappar, allt eftersom man ville variera avståndet emellan stenarna, genom jär-ten busst dom sjinnlappar, olika måkkål, som saltå skull var groot åll grann, för att få saltet grövre eller finare. Genom järn-tenen, utarpå skinnlapparna sättes en 13 cm. lång hästikka, genom jär-ten, ävapa sjinnlappa sått dom i hästikka, som va väl fir lumm läng, o va bredast nämmäst ten å smalt åv ti ändom, hon var bredast på mitten och avsmalnade vid ändarna.

9

Hålets vidd på understenen var 11 cm, vidda
 på hålå på pundärsten va väl tre tumm
 och höjden på stenen 3 tumm, i höjda på
sten tre tumm all (9 cm) ni säntimeter.

Den övre stenen kalla-
 des åvapa-sten. Den brukades ibland hac-
 kas med en kvarnhacka, han bruka dom stern
ibland hakka må i kvarnhacka. I den
 stenen var utmed hålet urhackade ett par
 fördjupningar, där stickan skulle sitta, li
den stenen va utmå hålå ihacka i par
gropar, dar ^{ändatej.} sticka skull pass in, dar ån-
darna av stickan skulle passa in. På det-
 ta sätt drogs övre stenen eller stickan
 följde med övre stenen, på hå viså fodd
sticka må åvapa-sten. Det blev således
undre stenens järn ten samt trå stickan, å

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931

DAL. DJURA

Frgl. M 43

vatt då ti-n ti pundär sten å stikka, som
skull hall åv på sten, dar en skull vara,
 som skulle hålla övre stenen på dess rät-
 ta plats. Gattet hölldes i hålet och såg lan, för-
 de det mellan stenarna, sallå håll das ned ti
holå och såg lanå, som sticket kallas, kara
å milla stena. Vid ena sidan av övre stenen
 fanns ett handtag, en grov järn-ten, vå en
sida på åv på sten så tt en grov jär ten
tå handtag.

seg lan
 n.

Valkenkvarnar.

Valkenkvarnar. | Kvarn ~~ett~~ med lodrikt
 ställt valken hjul | kv ar n må valk jul, som
stå rätt opp, kallas skval tår, | skval ta |
 en sådan var byggd

skval ta f.

11
vid en bäck eller större vattendrag, i skvalta
skull var byggd, där ä fanns no vatten.

Skvaltornas konstruktion
var mycket, ^{enkelt} i skvalta va so enkelt. Det lilla
kvarnhuset var ett fyrväggat hus av timmer
med tegeltak, ä va i lita kvarhus må fir
väggar så timmår, som va flöga på två si-
dar, ä takjä va endera så nävar äll brä-
dar. Dörren gick utåt, döra jekk ut.

Mitt emot eller i ett hörn var en avbalkning,
och där lägo kvarnstenarna, mitt ti äll ti
i hörn va jussum en firkanlu lär äll balk,
ä darinni läg kvarstena. Denna avbalk-
ning kallades mjöl-lären eller mjölkarst,
hä kalla dom mjöl-lären äll mjölkarä.

Ovanför kvarnstenar-
na hängde kvarntrulen, ävaför kvarstena

sätt kvar truln, upp buren av två parabol-
 gärande bjälkar, så att den kunde flyttas i
 bjälkarnas längdriktning, uppburin på två
bjälkar, ställda ss, att en kund flyttas,
ns kvarstena skull hakkas, när kvarste-
narna skulle hakkas.

Valkenhjulet bestod av
 12 st. skoolar av omkring 1 fots längd
 och 9 tumms bredd, infästade i en axel av
 trä, valkjulå va två skoolår, omkring en
 fot längd å ni tumms bredd. Döm va fästa
ti en axel på trä. Skoolarna voro något
 vridna åt vänster, ungefär 30 grader mot
 axelns centrumlinje, skoola va brudin li-
tå lå vänstar. På de äldsta skoolorna
 voro skoolarna till valkenhjulet betyd-
 ligt längre och smalare, på döm gam-

13.

läst skvälto va skövla tå vattjulå mittji
långär å smalar. Hjulets hastighet blev
 i senare fallet mycket mindre, hässligheta,
färt-n, på julå vatt då mittji mindär, sak-
lar.

Taxelns båda ändar voro
 infästade två järndubbar, ti axelns båd än-
där vara två grov järnenär, av vilka den, ^{av tvän axlar}
 som satt ^{järbodyllt} nedre änden kallades näl, näl
 å han, ^{sätt} ti nedär än kallas nåla, och
 den övre snes, å den, som va oppi snes.
 Nälen tjänstgjorde som axel i stödlaget
 för hjulstocken och vilade i en gjutjärns-
 platta (stöd), nåla vatt jussum en axel
å vila på i järnplatta. Stödet var infäs-
 tat i en ^{i tvän} med vattenhjul parallelt
gående stock, sto va fästa ti en stöck

ULMA 3193:2. A. Haag Andersson. 1931

DAL. DJURA

Frgl. M 43

lättstocken, ^{tek} lättstolljån, och var försedd med lättstock
 flera hål, å badd fler holår, så att man
 kunde flytta dubben till ett annat alltes-
 tersom de blevo utslitna, ss an kund
flitt en dar grov te-n ti i ana hol, ätt-
som dom valt utslitna. I någon urgammal
 skvalta skola nälarna ha vilat mot stöd
av flinta, ti noqa riktit urgamla skvalta
lår nåla ska ha vila mot flinta.

Inesen var inskuren från
 ena sidan till centrum-linjen av hjulstocken
 och fästade med tvänne järnringar, snesn
va inskurin från en sida så mitten så jul-
stolljån å fästa må två jär-ringar. Ine-
 sen genomtröpte golvet, den underliggande
 kvadrastenen och uppbar en tvåarmad häv-
 stång, snesn jekk genom golva å kvar ste-n

obs.

som låg inpundär å bar opp i två-arma stång
 seglanå, för vilken en skära var upphuggen
 i löparens (den övre kvarnstenens) underkant,
 för hä va i skuru opphuddjin ti övär kvar-
 stens pundärkant. Löparen vilade på segla-
 nets båda ändar, löparen vilade på säglanås
 båd ändär. Seglanet hade i mitten ett
 firkantut hol och kunde trädas på snesen,
 säglanå had i mitten i firkantut hol å kund
 bussas på snesn.

Lättstockens ena ända Lättstock
 var infästad mellan tvänne stenar under (kärva)
 skvaltån, lättstottjäns en ända va fästa
 milla två stenär pund skvalta. I den and-
 ra ändan vilade den på en stång, som
 nådde ovanför gobytan inne i kvarnen,
 ti ar ån vilde an på i stång, som nådd

ärofor golvå innå ti koara. Där var den försedd med hål, i vilka man kunde insätta ett järnspelt och lyfta eller sänka lättstucken, dar vara måkkål hölår, å ti dom kund an sått i järnspelt, som skull lift åll sänk lättstoltjän.

Genom denna anordning höjdes eller sänktes löparen, på hå viså kund an høj åll sänk löparen, så att man kunde få mjölet grovt eller fint, so att an kund få mjölå grovt åll grann. Löparen var försedd med en cylindrisk hatt av plåt, i åld ~~se~~ tider av bark, löparen va försedd må en hatt, ssom insattes i löparen ens cir kelrunda centerhål för att uppsamla så den fån kvantulen, som sättas in ti i dar rund hölå, for tå sammål opp såda

Skrode
S. 17

från kvarteln. Tratten kallades skrokk,
kvarskrokk. Säden inmatades genom att
den fick långsamt rinna från tuben ned
i skroffjån, såda inmatas genom att o lång
samt fick rinna från tubn ned ti kvar-
skroffjån. För att inmatningen av säden
skulle bli jämn, för at matninga tå såda
skull ti nössen är jämn, skakades tuben
av käpp, spräl-störn, som i sin ena änd-
de var fästad vid tuben och med den and-
ra vilade mot löparens översida skakas
tubn tå en hjäll, sprälstörn, som ti en
änd va fästa vå tubn å må dån ara
vila mot löparens översida. När stenen
sattes i gång, höjades sprälstörn vid
skrapningen mot den ojämna stenen
och åstadkom skakning i tuben, nå störn

skrokk

spräl-störn

kämm igång, kuppa spralstörn vå skrap-
ninga mot en den ojämn sten, i so vakt
å skakning ti tutan, ti tutan.

Vattnet leddes på vat-
 tenhjulet först genom en svagt lutande tub
 eller ränna, vars nedre del utmynnade
 i en halt formig, mot vattenhjulet starkt
 lutande tub, vattna leddas på vattjulä
förest genom en tub ätt i ränna, som luta
litä sakta, å sänä genom en, som luta milt-
ji ätt vattjulä. Pådragningen skedde ge-
 nom en lucka, pådrasä vakt å genom i lüt-
ku, som genom en hävstångs inrättning,
 inifrån kvarnen kunde uppdragas ur
 sluprännan. övre mynning, som genom
i hävstång inifrån kvare kund dras öpp
ir sluprännas övre mynning.

Hackning av stenarna
 skedde i början av varje dygn, d. v. s. på mor-
 gonen, sedan föregående dygninnehavare
 sopat av, hackning på stena skull vara var
msro, no dan, som senst ha måli ha söpa
lä. Varje kvarnägare hade rätt att
 mala ett visst antal dygn, var å en, som
had del ti kvara, had rätt lä var dar
visst må dingnår. Den, som var i tur att
 mala, fick börja sitt kvarndygn med att
 hacka kvarnstenarna, han, som va i tur
lä mala, fekk börja må lä häkk kvarste-
na. Hackningen utfördes med hackor,
 kvarhakkår. Vid hackningen, som var
 ett noggrant och drygt arbete, lades löpa-
 ren i omvänd ställning på mjöl-laren el-
 ler restes mot väggen, vå häckninga, som

ä va riktigt noqa må, laas löjaren, avapåsten
på ar sida äll restas opp mot vaddja.

Vatten kvarn, drivna av vatten-
 hjul med vågrätt liggande axel, benämndes vatt-
kvar, tullkvar, vattenkvarn, tullkvarn. Alla
 anordningarna till kvarnen gick under benäm-
 ningen kvara och själva byggnaden kvarkuså,
 kvarnhuset. Det var vanligen i två våningar.
hå va vanli ti två våningar mjöl huså, nedå,
 mjölhuset, som var nedst, och kvarnhuset
 övre våningen, å kvarkuså oppi.

De olika delarna av
 dammen voro av sten, sjö dämmån va tå sten
 med tre utskottsluckor vid sidan, må tre
utskotts lückur vå en sida, tå dra opp om
å vält for miltji, å tå sto jän om å vält
for likå vältn, att reglera vattenmängden.

Luckorna sattes vid ena sidan av rännan, luckuna sätt vå en sida på vatt-
ränna, som var olika lång, som va olika lång.

Underbyggnaden under kvärrännan var av sten eller trä och kallades grün pund ränna, grunden under rännan. Ramen ^{kring} fördjupningen för vattenhjulet kallades sump-
band och kring den var det liksom fyra sammanknäppta tiän eller bräder. Stängen, varmed man drog upp luckan, stänga, som en dro opp lucku må, kallades pådräjä. Att öppna luckan, tå lätt opp lucku va tå drä på, och att stänga den, tå stäng jän o slö jän.

Namn på vattenhjulets del, namnen på vatt hjul del: vänd stolt tiän, vändstocken. Den var av trä 15-20 tum och gick rätt igenom hjulet, kann va tå trä, jämt

åll tjugu tüm lång å jekk rätt jenom julå.

Vid vardera änden av vändstocken fanns en axel inkilad och den vilade på en sten, ti vander ån på vändstoktjän varå en axel intjila, å han låg på en sten. Vändstocken var gjord av tall av bra slag, stoktjän jodas tå tall tå bra slag. Skoolarna voro 22-30 och kallades skoolä, skoolår.

Runt omkring vändstocken var en järning, som gick omkring 3 dm. utom och vars ändamål var att hålla samman armarna på hjulet, runt kring stött. tjän sått en jär ring, som jekk i kväst utom å skull håll kring arna på julå.

Det var fyra sådana, en på var sida om varje arm, å va fira tokkäena, en på var sida om var arm.

Ringen längst bort var av dubbelt trä,
ringån längst ut va två dubbelt trä.

På vardera sidan av
 vattenhjulet var en stenmur upplagd, på
vander sida om vattjulå va en stenmur upp-
lagd, julbåkk, julbåttjän, där julå skull obs.
stå, där hjulet skulle stå.

Olika slag av vatten-
 hjul: svärfalls- bröstfalls-hjul, olika slagär
tå vattjul va svärfalls- bröstfallsjul. Ytter-
 ta änden av sidsbräderna, utti ändan på
bräda benämndes sumpån, och ramen kring
den sumpbandå.

Om hjul dubben lossnade
 in stocken fästes den medelst kilar, om å släpp-
tå på julå skull å kilar. Först gjordes trä-
 tappar, förest jödas trä-tappar, vilka slogs in

ända till axeln ungefär 2 dm., som slo in ss
långt som axeln jekk i kvätter unjifär.

För att få in kilarna brukades ett jämt järn-
 spelt, för så få in tjila, brukas tjilspeltä,
~~ss~~ ss va jämt istti ändan. Speltet skulle
 först glödgas, tjilspeltä skull fosst glöggas
alldeläs rött. Litet längre ifrån hade de en
 ställning av trä, litä långär frå had dom
en träböck. I från den hängde en järnked-
 ja ned, på bötfjär dingla å i jär tjäja, som
 höll fast en trästock, ss höll fast en
stokk, stötä. I änden av den var en stor
 järnklump, ti ändan på han va en sturn
järklump, som skulle träffa speltet, ss
skull träff speltä. Det behövdes 4 man,
 för att driva in speltet, å skull var fir
parär, två på vander sida om stötä

för tå hork få in tjilspektå, för tå sjut wäg
spektå. För att få ut spektet igen satt en
kedja vid stöten, och när stöten drogs bakåt,
rättade kedjan ut sig, och som den var fast-
satt vid spektet följde det tillbaka. För tå
få ut spektå, satt i tjälja vå stötn, i ns
hån dros ältövar, rätta tjälja ut så, i ätt-
som o satt fast ti tjilspektå, so jödd hå
må ut tåbaks. På kilen fanns en järning,
så att den ej skulle splittras sönder, på
tjilan satt å en jär-ring, so int an skull
bi töru.

För att inte vattnet
skulle rinna rätt igenom hjulet, för att int
vattnä skull büs rätt jenom, så spikades bräder,
som på överfallshjul sulto tätt, men på bröst-
fallshjul sulto snett, so spikas bräder, tätt

på ovårfallsjul å snelt på bröstfallsjul.

Ånordningar för utvättning:
 kugghjulet med tråkuggar, kuggjula må tråkug-
går. En ring kuggring med tråarmar var
 fastkilad som på vändstrecken, kuggringän
må tråarmar va fast tjita jussum på vänd-
stöttjär. Kuggarna skulle passas in med en
 kil bakom, kugga skull passas in må en
tjil ätla tå. Drevet fästes vid axeln medelst
 armar, som voro fastkilade.

Mot kugghjulet gick trilm,
 som satt på långjärnet eller snisa. I nedre
 änden av långjärnet satt en tapp, som gick
 ned i den s.k. smörjpanna, som medelst 4 skru-
 var var fästad vid en ställning. Utti ändan
på långjärna vara en tapp, som jekk ned ti
smörjpanna, som satt fast ti i ställning

må fir skruvår. Imörjpanna låg på lättstolt-
tjän, panna vilade på lättstolken. Från den
gick en skruv med ett litet hjul, vev eller
handtag för att minska avståndet mellan ste-
narna, fiå lättstoltjän jekk en skruv å där.
åvapa va å i jul, i vev. åll handtag, få lätt
på stena.

Långjärnet gick igenom första
stenen, långjärå jekk jenom först sten, å
oppi åndan på då järå, sätt å i sägla
må tre ärmår, som åvasteu låg på, och överst
på långjärnet satt ett segla med tre ar-
mar, som den övre stenen låg på. Kring den
var ett mjölkår, kring han va i mjölkår, som
skull stå på, och därinne satt
skon eller fogla och där rann såden mellan
stenarna, å jenom fogla rann såda milla ste-

nom. En järn- eller träpinne, som satt i ögat på skon och på locket av mjölkaret, benämndes sprälstörn. Tulin stod på 4 ben och där gick omkring 3 tunnor, tulin sladd på fir benar, å å jekk joll två tönnar tin. Rännan från mjölkaret ned där mjölsäckan fästes på, ränna frå mjölk karå ned tå sätt fjån, kallas mjölk tumma. I nedre änden av den var en lucka, som slogs igen vid ombyte av säckar, ti nédär ån på mjölk tumma va i lucku, som dom slo jån, no säck bit tas om.

Kvarnen hade två par stenor, 1 par på varje vändstock, kvåra had två par stenar, i pår for vår vänd stock. Stenarna voro från Svansjö och kostade nära 100 kr styck, stina kämm frå Svansjö å kösta näm.

mar hundra riksdalär stiffji.

Tullen i en tullkvarn var bestämt till omkring 2 kappär på en tunna, två kappär på tonna, och förvarades i en särskild kista, tulltjista. För mycket vatten kallades bakvatten, bakvattn. Vatten, som pressats genom en halv uppdragen lucka i en kvarnränna benämndes: sprängvattn.

Uttryck för isbildning kring kvarnhjulet under vintern: å ha fjöla vä, det har frusit vid. Uttryck för att slå bort isen från kvarnhjulet: knakk hädda, unna, isn. Redskap härför järspeltå, järnstör eller något annat järn äll ns äna jär.

Malning.

Fara till kvarnen: far tå kvära, kvarn-

tull
Thäno

fjöla vid

lass, mönnerlass. Ja såg ä för två mönner-
lassar, jag såg två lass, som skulle till
 kvarnen. Namn på den spannmål, som skall
 malas: mälning, an ha havi mittji mälning
 i höst, han har haft mycket att mala i höst.
Mjöl, mjöl, mjöllet, mjöligt, mittji mjöldamm.
Mjöl säck är kaloskinn, sjunnsäck.

Olika sätt att mala: gröpa,
grovmala, skräda, skräd hagra, då såda släp-
tas genom stena ä agnar blästas is sän
må kastmaskin, då säden släpptes genom
stenarna och agnarna blästes bort genom
en kastmaskin. Namn på sammanmalet
 mjöl: sammanmåli mjöl. Namn på det, som
 från skiljes från mjölet: sådar, kli. Di här
mjölä ä då föll so sådut so, det blev så
mycket, som från skiljdes i den säden så.

Mjölet är illa malet: mjölä ä so klent mä-
li so. Uttryck för siktat mjöl; sikt mjöl. Nu
 talar man om stålsikta mjöl, stålsiktat mjöl.
 Förr talades om tä röväl hagra, som då
 skulle malas riktigt grovt.

Att stänga av mjölet
 då man väclar säckar | var tä slo järn | Ljind slä igen
 då slo järn, ja bi trunjin bit om säckär;
 skynda dig att stänga av mjölet, jag skall
 byta om säckar.

Uttryck för att säden
 är tillräckligt torr: mällärtorr. Di här ä
folld alldeläs mällärtorr, den här är väl
 riktigt torr. Uttryck för att säden och mjö-
 let klibbar vid yttre randen av kvarnste-
 narna, ä degä, ä bi degut. Var säden våt,
 sades det: säda ä so sur.

malder-torr
 (= mal-torr)

Skulle man ha riktigt fint mjöl,
 skull en ha riktigt grunt mjöl, måste man
 ha litå ifall, i då lägg höp stena bra, och
 ha kvarn stenarna tätt tillsammans. Mjölet
svettas, mjölå bi helt.

Var säden vät, tor kades
 den på någon bestu, va såda rå, tor ka dom
 o på noga fösstuggu. Säden breddes ut på
lavarna och så eldades på, tills den var
tor, såda breddas ut på lava, i so äta
dom på, tå o våft tor. Då sades den
vara fösstu-tor ka. Ja, som tro, vi få lov
tå | fösstutor all grödn | vi ska äta, ja
tro, att vi måste | tor ka all såden, | vi ska
äta.

Allt sätts i gång kvarnen.
dra på; nåj nu mått ja fol ja lov ut i dra

gröda
m. III a

draga på

på, nej nu måste jag sätta igång kvarnen.
 Uttryck för att kvarnen går långsamt, kvära
jekk sakta, att kvarnen går så den blir
 varm, kvära gå helt. Slå igen kvarnen, sto
jän kvära.

Det malda mjölet förvara-
 des hemma i spannmålsboden i säckar eller
 lärar, mjölä hadd dom ti herba ti säckär
äll lärar; mök ir litä ir sätfjän ä ha ti
tärn, taga med en skovel, mjölskovla, och
 ha i mjöl. lären.

Vårje gårds andel i kvar-
 nen benämndes "dygn" dom ätt viss andelär
som dom kalla dingnär, ja äg so ä so mak-
käl dingnär ti di dar kvära, jag äger så
 och så många andelar i den kvarnen.
 Ätt vara. brungen att vänta med malningen:

vi få tör vänta må malninga.

Läckarna märktes antingen med en sticka, där bomärket var inskuret eller också ritades detta med ett kol på säcken, dom mät säcka på hå viså, alt änders rita dom bömertjå på i sticka, å knilt fast kännår vå sättjån, ännås rita dom bömertjå må i kol på snöd sättjån.

Mjölvarn benämndes mönnerm, men i skvalterna var ingen särskild sådan, än var och en malde åt sig själv, mån ti skvältom vå vår å en sån egån mönner, var var och en sin egen mjölvarn.

De, som skulle mala där bodde i en liten koja med fyra väggar och bräddak samt utan fönster, döm som skull

måla ätt hemma ti i lita köjje må fir våg-
går, brä-tak ä int no fönstär. En hörn-
spis av grästen fanns där, en ippin spis
tå grästen varä där, där de alltid koka-
de en gröt av det nya mjölet, dar dom
jämt koka en kvärgröt. Skulle kvamen
gå under natten, brukade de lägga sig och
vila på en lave, som fanns längs efter
väggen, skull kvara gå må natta, bruka
dom lägg så på lavän, som jekk ätt vädd-
ja. Hästarna insattes i ett stall kvär- bovarustall
stall.

gröt

bovarustall

Namn på en skvalts var
Grä-kvara, en tull kvamn Vaijäs kvär. Var-
gen var en finne, som slagit sig ned här.
En annan tull kvamn var Hilt-kvara, Hilgsta
kvara efter Helgsten, som ägde den.

Beskrivningen om skvakt kvarnen är från Föss-
kväro, skvaktor vid Grådafallet, i vanligt
tal kallad fossn, joisen.

Den, som hade hand om
kvarnen benämndes kvarnfogde kvärfogdä.

Han skulle tillse, att skvaktkvarnen var i
brukbart skick och hos honom skulle de an-
mäla om sin malning och få veta, när de
finns mala. Kvärfogden skull si ätt ät kvä-
ra va hel å lis på dags var fjär om å be-
hövdas, pålysa att dagsverk skulle göras
för lagning av kvarnen, å fäl om ns dom-
mäs fur va tå måla.

kvärfogde
(=kvärfut)